

Ks. prof. dr hab. Wiesław Łużyński
Wydział Teologiczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Gagarina 37, 87-100 Toruń

Toruń 24.08.2023 r.

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr. lic. Pawła Korzondkowskiego:
„Wkład księdza Jana Piwowarczyka (1889–1959) w rozwój katolickiej nauki
społecznej” napisanej pod kierunkiem ks. prof. zw. dra hab. Tadeusza Borutki,
Kraków 2023, ss. 210.**

Chrześcijaństwo od początku swego istnienia rozumiało siebie jako religię według rozumu (J. Ratzinger). Zdecydowało o tym opatrnościowe spotkanie Ewangelii z kulturą grecką. Chrześcijaństwo pyta o prawdę, o podstawę (arche) całej rzeczywistości. Zgłasza roszczenie, że jest *religio vera*. Jako religia prawdziwa stawia pytanie o właściwy porządek rzeczy. Sam Chrystus nazywa siebie Prawdą (J 14,6). W tym duchu J. Ratzinger stwierdza, że wiara jest „bramą do rozumienia”, że wiara „mówi prawdę”. Prawda ma w chrześcijaństwie znaczenie kluczowe. Za papieżem teologiem można powiedzieć, że jest ona jedyną siłą, którą posiada Kościół we współczesnym świecie. Zatem ludzie Kościoła, zwłaszcza pasterze, teologowie, wierni świeccy mają obowiązek ją głosić i o niej świadczyć. Diakonia prawdy jest ważnym zadaniem dla całego Kościoła. Właśnie dla niej i ze względu na nią Kościół pełni w świecie funkcję profetyczną. Dzieli los starotestamentowych proroków, którzy głosili Słowo Boże, byli „ustami Boga”. Ze względu na wierność prawdzie żyli na marginesie społeczeństwa, poddawani byli krytyce, stali w opozycji do środowisk władzy, wpływowych grup interesu, rozpowszechnionych w społeczeństwie trendów kulturowych. Prorocy świadczący w sposób bezkompromisowy o prawdzie stawali się jej męczennikami.

Wydaje się, że właśnie taką prorocką rolę pełnił w Kościele i w świecie ks. Jan Piwowarczyk. Jako ksiądz, dziennikarz i wykładowca był człowiekiem słowa. Był też świadkiem prawdy i jednocześnie jej męczennikiem. W czasach II Rzeczypospolitej krytykował rządy sanacyjne, stawał w opozycji do sytuacji niesprawiedliwości społecznej, wykluczenia warstw najniższych, szczególnie upośledzenia środowisk wiejskich. W latach okupacji niemieckiej poddawany był represjom. W latach po II wojnie światowej krytykował w Polsce ateistyczną i totalitarną władzę oraz wszelkie próby zamykania Kościoła w sferze prywatnej. Mobilizował katolików świeckich do zaangażowania w życie polityczne. Ks. Jan Piwowarczyk

był zatem głosicielem, świadkiem oraz męczennikiem prawdy. Mgr. lic. Paweł Korzondkowski podjął się przybliżenia tej postaci oraz jego wkładu w rozwój katolickiej nauki społecznej. Rozprawa dotycząca osoby żyjącej w innej epoce jest paradoksalnie bardzo aktualna. Współcześnie trzeba przypominać postaci, które były głosicielami i świadkami prawdy.

Ks. Piwowarczyk często nazywany przez Doktoranta „dziennikarzem w sutannie” przetłumaczył oraz opatrzył komentarzem pierwsze wielkie encykliki społeczne: Leona XIII *Rerum novarum* (1891) oraz Piusa XI *Quadragesimo anno* (1931). Można więc powiedzieć, że wyznaczał kierunki, dokonywał pierwszej interpretacji, popularyzował ich przesłanie. Wykorzystywał talenty dziennikarskie, przenikliwość i trafność oceny oraz ogromną łatwość pisania do popularyzowania, krzewienia podstawowych założeń nauki społecznej papieża.

1. Merytoryczna ocena pracy

Rozprawa doktorska wskazuje na umiejętność jej autora do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca zawiera wymagane elementy formalne: spis treści, wstęp, zasadniczy korpus pracy, zakończenie oraz bibliografię. Spis treści jest logiczny, jasny, pozwala łatwo zorientować się w głównych tezach składających się na rozprawę doktorską. Kolejność rozdziałów oraz paragrafów w poszczególnych rozdziałach jest właściwa. Umożliwia w sposób logiczny prezentować poszczególne zagadnienia istotne dla tematu analizowanego w dysertacji. Praca stanowi zatem spójną całość. Autor potrafił uporządkować wiele tekstów źródłowych oraz opracowań i stworzyć z nich syntezę przedstawiającą główne wątki nauczania ks. Jana Piwowarczyka oraz jego wkład w rozwój katolickiej nauki społecznej.

Autor dysertacji we wstępie uzasadnia wybór tematu. Wskazuje na nieprzeciętną osobowość ks. Piwowarczyka, obszerny i ciekawy dorobek oraz fakt, że mimo licznych biogramów i niezbyt obszernych opracowań na temat ks. Piwowarczyka brakuje całościowego opracowania jego dorobku zwłaszcza tego dotyczącego katolickiej nauki społecznej. Opracowanie Pawła Korzondkowskiego uzupełnia tę lukę. Walorem pracy jest również ukazanie ponadczasowości i aktualności jego nauczania.

Warto podkreślić, że praca jest napisana dobrym językiem. Autor umiejętnie referuje poglądy ks. Piwowarczyka, formułuje ciekawe wnioski, samodzielne komentarze i uogólnienia. Sprawnie przechodzi do kolejnych analizowanych kwestii. Przekaz jest jasny, zrozumiały dla czytelnika. Autor poprzedza poszczególne rozdziały wprowadzeniem w temat. Wstępy ułatwiają lekturę pracy i sygnalizują podejmowaną w rozdziale treść. Brakuje jednak podobnie dobrych podsumowań. Przypisy są uporządkowane. Przyjęty system cytowania jest poprawny i stosowany konsekwentnie. Warto również podkreślić, że w przypisach znajduje się dużo

materiału związanego z tematem pracy. Dzięki temu liczne kwestie poboczne nie zaburzają płynności tekstu. Warto je przeczytać. Są one ciekawym źródłem wiedzy na temat „dziennikarza w sutannie”. Również zakończenie pracy zasługuje na uwagę. Autor dysertacji tworzy w nim szereg własnych wniosków i uogólnień w oparciu o analizę twórczości ks. Piwowarczyka. Zakończenie pozwala dostrzec Doktoranta jako osobę formułującą samodzielne, ciekawe i oryginalne wnioski. W pracy odwołano się do wystarczającej ilości źródeł i opracowań. Doktorant właściwie dzieli bibliografię na źródła, w tym źródła rękopiśmienne i drukowane, następnie opracowania i prasę. Drugim elementem bibliografii jest nauczanie kościoła w ujęciu chronologicznym oraz literatura i netografia.

Krytyczna lektura pracy pozwala na stwierdzenie, że Doktorant posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w oparciu o którą może ubiegać się o nadanie stopnia doktora. Swobodnie porusza się po analizowanej problematyce. Można wnioskować, że dysponuje rozległą wiedzą na temat twórczości ks. Piwowarczyka, katolickiej nauki społecznej, realiów społecznych, politycznych i gospodarczych w okresie II Rzeczypospolitej, II wojny światowej i lat 40 i 50 w Polsce rządzonej przez komunistów.

2. Treść pracy

Rozprawa doktorska wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w dziedzinie teologii, zwłaszcza katolickiej nauki społecznej. Analiza treści pracy, obszernej bazy źródłowej i literatury, swoboda z jaką porusza się wewnątrz poszczególnych zagadnień pozwala na stwierdzenie, że Autor dysertacji dysponuje rozległą wiedzą na temat katolickiej nauki społecznej i wkładu ks. Jana Piwowarczyka w jej rozwój.

W pierwszym rozdziale Autor właściwie kreśli szerszy kontekst osoby i działalności „dziennikarza w sutannie”. Prezentuje w nim jego funkcje kościelne i społeczne oraz posługę duszpasterską w parafiach. Charakteryzując jego postawę Doktorant stwierdza: „jako kapłan głęboko wierzący i kochający Kościół, szedł do wszystkich, a szczególnie szukał tych, którzy się zagubili na drodze wiary. Starał się być miłosiernym, dlatego angażował się osobiście w dzieła miłosierdzia. [...] Najwięcej uwagi poświęcał młodzieży oraz ludziom chorym, biednym, opuszczonym i słabszym. Można powiedzieć, że jego posługa duszpasterska była na miarę świadectwa” (s. 15). Ksiądz posługiwał w Krakowie: na Podgórzu, w parafii św. Szczepana, w Kościele Mariackim oraz w parafii św. Floriana. Był również katechetą w kilku szkołach, gdzie zyskiwał sobie szacunek i przychylność uczniów. Autor przywołuje obszerną działalność publicystyczną ks. Piwowarczyka. Ksiądz publikował wiele artykułów, komentarzy i wypowiedzi prasowych. Piwowarczyk był rektorem Wyższego Seminarium Duchownego

oraz wykładowcą Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktorant przedstawia wiele ciekawych faktów związanych z powstaniem „Tygodnika Powszechnego” i funkcji asystenta kościelnego tego pisma, którą pełnił ks. Piwowarczyk. Zaprezentował również jego aktywne uczestnictwo w życiu Kościoła diecezjalnego, a szczególnie członkostwo w Kapitulie Metropolitalnej na Wawelu.

Doktorant porządkuje poglądy ks. Piwowarczyka w trzech grupach obejmujących: politykę, kulturę i życie gospodarcze. W odniesieniu do pierwszego obszaru dzieli aktywność księdza na kilka okresów. Wskazuje na zaangażowanie w rozwiązywanie problemów społeczno-politycznych dwudziestolecia międzywojennego. Skupiał się on na podniesieniu gospodarczym i kulturowym ludności wsi, konieczności przeprowadzenia właściwej reformy rolnej oraz poprawie sytuacji robotników, mniejszości narodowych i religijnych oraz jedności Europy. Następnie opisuje jego stosunek do nowej sytuacji ustrojowej w Polsce po II wojnie światowej. Podejmował ważne kwestie etyczne takie jak problem Volksdeutschów i zagadnienie relacji człowieka do narodu, moralnej odpowiedzialności Niemców za zbrodnie wojenne. Mobilizował do tego, by nadać chrześcijański kształt powojennej Polsce. W swoich publikacjach odnosił się również do zagadnienia relacji między Kościołem i polityką. Wyjaśniał kwestię pochodzenia władzy od Boga, prawowitej władzy, obecności religii w sferze publicznej oraz praw narodów.

Doktorant uwzględniając obszar kultury podejmuje temat tradycji narodowej i jej znaczenia dla kształtowania tożsamości narodów, wskazuje na wkład Kościoła w kształtowanie kultury narodu i społeczności lokalnych oraz potrzebę etycznego ukierunkowania rozwoju kultury. Charakteryzując kulturę chrześcijańską zwrócił uwagę, że rozwijała się ona w basenie Morza Śródziemnego i czerpała z bogactwa kultur narodów z tego obszaru, przemieniało je i dostosowywało do wymagań Ewangelii. Fundamentem Europy jest zatem chrześcijaństwo, prawo rzymskie oraz filozofia grecka. Chrześcijaństwo jest kulturą Wcielenia, kulturą teocentryzmu, kulturą prymatu ducha przed materią.

Sfera gospodarcza należała do tematu najczęściej podejmowanego w twórczości ks. Piwowarczyka. „Dziennikarz w sutannie” podkreślał, że gospodarka jest mocno powiązana z innymi dziedzinami życia człowieka i mocno na nie wpływa. Ksiądz działał na rzecz poprawy położenia warstw najuboższych. W swoim nauczaniu odwoływał się do papieskich encyklik społecznych zwłaszcza *Rerum novarum* Leona XIII oraz *Quadragesimo anno* Piusa XI. Wskazywał na centralną rolę osoby ludzkiej w ekonomicznym rozwoju kraju, szczególnie warstwy średniej w tworzeniu dobrobytu, wskazywał na rolę wychowania w rozwoju gospodarczym kraju oraz krytykował socjalizm. Analizował kwestię relacji między pracą i

kapitałem postulując przewyższenie konfliktu między nimi. Wskazywał na potrzebę subsydiarnej ingerencji państwa w obszar życia gospodarczego. Autor charakteryzuje szkoły społeczne, które ukształtowały się w okresie przed opublikowaniem encykliki *Quadragesimo anno*. Odnosząc się do niej pisał teksty o sprawiedliwej płacy i ustroju korporacyjnym. Krytykował liberalizm interpretując go jako przejaw pogaństwa w życiu gospodarczym. Analizował kwestię związków zawodowych i strajku. Angażował się poprzez swoją aktywność naukową i publicystyczną na rzecz sprawiedliwości społecznej.

Ciekawą częścią nauczania ks. Piwowarczyka jest jego ponadczasowa aktualność. Nauczanie społeczne Kościoła oraz refleksja naukowa autorów popularyzujących tę naukę charakteryzuje stałość i zmienność. Stałość w zakresie związku z Ewangelią, w kwestii fundamentalnych założeń antropologicznych, aksjologicznych, kryteriów oceny rzeczywistości społecznej. Z drugiej strony nauczanie to jest nieustannie aktualizowane. Odnosi się bowiem do wciąż ewoluującej rzeczywistości życia społecznego w wielu jej dziedzinach i w skali uwzględniającej problemy zarówno lokalne, jak i te o charakterze globalnym. Kwestią ponadczasową jest dowartościowanie przez ks. Piwowarczyka cywilizacyjnej roli mediów. Oczywiście możliwości techniczne w tym obszarze są dziś nieporównywalnie większe od tych z czasów działalności „dziennikarza w sutannie”. Jednak na miarę dostępnych środków umiejętnie wykorzystywał dostępne media. Posługiwał się przede wszystkim prasą, by popularyzować nauczanie społeczne papieży oraz odnosić się do aktualnych problemów społecznych. Inną kwestią jest poszukiwanie właściwego miejsca Kościoła w rozwoju cywilizacyjnym społeczeństw. Kościół nie realizuje jakiegoś konkretnego porządku politycznego czy gospodarczego. Oddziałuje na społeczeństwo w sferze wartości, kształtowania postaw moralnych, podawania kryteriów ocen rzeczywistości społecznej. Kościół nie zamierza przejmować zadań państwa. Wpływa na społeczeństwo w sposób pośredni. Probiezmem sprawiedliwości porządku politycznego jest realizacja podstawowych praw człowieka, społeczna wolność, zniesienie podziałów klasowych. Relacje między społeczeństwem a państwem powinny mieć charakter subsydiarny. Zwracając uwagę na motywację religijną w zaangażowaniu społecznym przestrzega przed zbytnim upartyjnieniem tej działalności. Podkreśla konieczność zaangażowania społecznego, które wykracza poza granice partii. Sam był zaangażowany w budowanie bardziej sprawiedliwego porządku społecznego w Ojczyźnie. Zachęcał wszystkich, zwłaszcza świeckich, do zaangażowania w budowanie bardziej sprawiedliwego porządku społecznego w Ojczyźnie. Wzywał do ewolucyjnej przemiany problemów społecznych.

Zakończenie dysertacji nie jest jedynie powtórzeniem głównych tez przedstawionych w pracy. Autor tworzy szerszą perspektywę życia i działalności ks. Piwowarczyka. Podkreśla jego wielkie znaczenie dla Kościoła i Ojczyzny. Wreszcie wskazuje na obszary, które domagają się opracowania w oddzielnych publikacjach. Są to: problematyka wiejska, zagadnienia gospodarcze, ewolucja poglądów ks. Piwowarczyka. Podkreśla, że nie można zapomnieć o jego wielkim dorobku. Jest on cały czas aktualny i może być inspiracją dla historyków, ekonomistów, polityków i prasoznawców naszych czasów.

3. Walory pracy

Paweł Korzondkowski wybrał ciekawy i aktualny temat rozprawy doktorskiej. Ks. Piwowarczyk był w swoim czasie jedną z najwybitniejszych postaci środowiska krakowskiego. Dzięki prasie oddziaływał w wymiarze ogólnopolskim. Był wykładowcą i popularyzatorem katolickiej nauki społecznej. Tłumaczył i komentował społeczne encykliki papieskie. Starał się odnosić ich treść do realiów przedwojennej, a także powojennej Polski. Aplikował ich przesłanie do konkretnych sytuacji w ojczyźnie. Zatem w jego wydaniu katolicka nauka społeczna była doktryną żywą, znajdującą konkretne zastosowanie w praktyce społecznej. Prześledzenie twórczości „dziennikarza w sutannie” stanowi oryginalne i ciekawe studium. Poza tym ksiądz popularyzował społeczne nauczanie Kościoła na łamach prasy, szczególnie „Tygodnika Powszechnego”. Starał się z tym przesłaniem dotrzeć do jak najszerszych kręgów społecznych. Jest więc dobrym wzorem dla wszystkich zajmujących się nauczaniem społecznym Kościoła współcześnie, w warunkach społeczeństwa informacji, w którym media są wszechobecne i stwarzają ogromne możliwości społecznego oddziaływania. Ks. Jan Piwowarczyk odważnie konfrontował się z aktualnymi problemami społecznymi. Odpowiadał na nie posługując się nauczaniem społecznym Kościoła. Można więc powiedzieć, że stanowi wzór duchownego, który wychodzi ku światu i pełni w nim ważną funkcję profetyczno-krytyczną. Zatem sama postać księdza, sposób uprawiania przez niego katolickiej nauki społecznej, odważne odnoszenie się do aktualnych problemów społecznych sprawiają, że ks. jak Piwowarczyk jest wzorem księdza społecznika. Poprzez jego posługę chrześcijaństwo i Kościół były obecne w sferze publicznej. Ksiądz odważnie uczestniczył w polemikach. Krytycznie odnosił się do swoich oponentów, szanował ich, ale w sposób jasny wykazywał braki ich argumentacji, błędy rozumowania. Ważną cechą postawy ks. Piwowarczyka była troska o dobro Kościoła i Ojczyzny. Wszystkie jego działania i publikacje służyły dobru wspólnemu tych społeczności, sprawiedliwości społecznej, ekonomicznemu, politycznemu i kulturowemu podniesieniu warstw najniższych i cierpiących z powodu biedy. Cechowała go

zatem szczególna wrażliwość społeczna. Paweł Korzondkowski zauważył tę wybitną postać, scharakteryzował jego życie i aktywność, uporządkował i opisał jego działalność naukową i publicystyczną, wydobył cechy jego osobowości, wskazał jaki wkład wniósł ks. Piwowarczyk w rozwój katolickiej nauki społecznej.

Praca jest dobrze napisana. Autor w sposób uporządkowany formułuje główne tezy rozprawy, właściwie je uzasadnia, dokonuje ciekawych i samodzielnych podsumowań i uogólnień. Można więc powiedzieć, że Autor w pełni panuje nad tekstem, posiada jasną wizję całości pracy. Wie w jaki sposób i w jakiej kolejności te zagadnienia przedstawić. Samodzielnie prowadzi tok rozumowania i argumentacji. Jest w pełni samodzielnym autorem swojej rozprawy.

Autor wykorzystał w przygotowaniu dysertacji bogatą literaturę źródłową, literaturę przedmiotu oraz pomocniczą. Zapoznał się z jej treścią. Z pewnością dysponuje rozległą wiedzą w dziedzinie teologii, a zwłaszcza katolickiej nauce społecznej. Doktorant potrafił ją poprawnie uporządkować, uchwycić jej główne tematy i w ciekawy sposób zaprezentować je czytelnikowi. Rozprawa stanowi zatem wartościowy i ciekawy wkład do dziedziny nauk teologicznych, a zwłaszcza katolickiej nauki społecznej.

4. Uwagi krytyczne

Doktorant nie ustrzegł się także pewnych niedociągnięć. Wydaje się, że wyraźniej należało oddzielić posługę duszpasterską w parafiach od aktywności społecznej, kulturowej a nawet politycznej ks. Piwowarczyka. Autor omawiając tę posługę przywołuje wiele inicjatyw społecznych podejmowanych przez „dziennikarza w sutannie”. Wiadomo, że te dwa obszary wzajemnie się przenikają, ale w pracy należało je wyraźniej rozróżnić. Doktorant w działalności publicystycznej umieszcza ważny podręcznik Piwowarczyka jakim jest *Katolicka etyka społeczna*. Jest to raczej owoc jego działalności naukowej. Sam Doktorant określa ten podręcznik jako „opus magnum”. Należało bardziej wyeksponować znaczenie tego dzieła i podkreślić jego naukowy charakter. We wstępie Autor przedstawił życiorys ks. Piwowarczyka (s. 6-9). Wydaje się, że lepiej było przedstawić te treści w oddzielnym paragrafie pierwszego rozdziału. Warto nadmienić, że Doktorant nie uwzględnił w swoim opracowaniu ważnego biogramu ks. Piwowarczyka autorstwa ks. Tomasza Dutkiewicza, zamieszczonego w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* wydanej w Lublinie w 2007 roku, ss. 257-259. Autor precyzuje cel pracy jakim jest ukazanie dorobku ks. Piwowarczyka, jego aktualność i możliwość zastosowania w praktyce (s. 12). Wydaje się, że problem badawczy rozprawy mógł zostać wskazany wyraźniej. Autor podaje kilka metod, którymi posłużył się w opracowaniu

materiału źródłowego (s. 13). Ukazanie jednej lub najwyżej dwóch wprowadziłoby w tę kwestię więcej jasności.

5. Wniosek końcowy

Autor rozprawy uporządkował bogaty dorobek ks. Piwowarczyka. Poddał go wnikliwej analizie. Wskazał na główne jego tematy. Ukazał wkład księdza Piwowarczyka w rozwój katolickiej nauki społecznej. Doktorant prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w dyscyplinie nauki teologiczne. Rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autor wybrał ciekawy temat, wykorzystał liczne źródła, zgromadził obszerną literaturę. Praca stanowi zatem znaczący i oryginalny wkład do katolickiej nauki społecznej i ogólniej do nauk teologicznych. Wnioskuje do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie Pawła Korzondkowskiego do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

K. Wiesław Łucyński

Toruń 24.08.2023